

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Висвітлено кримінологічно значущі риси особи, яка вчиняє злочини проти моральності. Проаналізовано її соціально-демографічні, соціально-правові, кримінально-правові й морально-психологічні ознаки. Встановлено загальний кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочини проти моральності.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, особа злочинця, злочини проти моральності, кримінологічно значущі ознаки.

I. Вступ

З точки зору доктрини й практики кримінального права особа, яка вчинила злочин, може вважатися суб'єктом злочину за умови відповідності трьом критеріям, а саме: бути фізичною особою, осудною та досягти віку, з якого настає кримінальна відповідальність [1].

Як відомо, сьогодні особистість злочинця є складовою предмету кримінології. Слід відмітити, що від початку розвитку кримінології особистість злочинця вже була дискусійним питанням серед дослідників у цій сфері. Злочинців сприймали як тип особистості, що випадає з людської популяції. Причому деякі дослідники відносили злочинців, відповідно до теологічної теорії, до послідовників та нащадків Каїна; інші – співвідносили явище прояву злочинних нахилів у певних осіб із біологічною особливістю людини; треті розробили специфічні соціальні типи злочинців і повністю відкидали тези біологічної концепції; четверті – шукали компроміс між соціальним і біологічним підходом. Сучасне дослідження особистості злочинця здебільшого поєднує в собі саме останній підхід. Хоча обрання певних напрямів дослідження все ж не вирішує питання визначення поняття “особистість злочинця” [6, с. 358].

А.П. Закалюк визначив “особистість злочинця” як сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю й крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію і кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочин [2, с. 239].

При цьому вчений наголошує на вжитті термінів “особа” й “особистість” у різних значеннях. Останній термін визначає соці-

альну складову особи. Перший же – це “обличчя” людини, яким вона постає в суспільних відносинах. У особи крім соціальних є й інші якості, що також беруть участь у детермінації її активності й діяльності. Саме тому не можна ототожнювати (як це часто робиться), у тому числі й у кримінології, поняття особи й особистості.

Однак у реальному житті, зокрема в практичній діяльності щодо запобігання і протидії злочинності та її окремих проявів, злочинець постає не як особистість, а як особа з усіма її характеристиками, проявами, індивідуальними властивостями й вадами [2, с. 234–235, 253].

Особі злочинця були присвячені праці таких учених, як В.Г. Андросюк, Ю.М. Антонян, В.О. Бачинін, І.М. Даньшин, А.І. Долгова, О.О. Дудоров, А.Ф. Зелінський, В.П. Ємельянов, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, В.О. Навроцький, А.Б. Сахаров, В.В. Сташис, М.І. Хавронюк. У рамках власних кримінологічних досліджень окремих злочинів проти моральності особі злочинця приділяли увагу Р.В. Асейкін, Н.О. Горб, О.П. Рябчинська, П.П. Сердюк, О.О. Соловей, Т.А. Шевчук та ін.

II. Постановка завдання

Метою статті є висвітлення на основі емпіричних даних кримінологічно значущих рис особи, яка вчиняє злочини проти моральності; аналіз її соціально-демографічних, соціально-правових, кримінально-правових та морально-психологічних ознак; встановлення загального портрету особи, яка вчиняє злочини проти моральності.

III. Результати

Говорячи про особистість злочинця, ми спираємося на складну природу цього поняття, яка має полікомпонентну структуру [3, с. 70]. Особистість злочинця висвітлюється на тлі певних взаємопов'язаних підсистем, які формують її структуру (систему).

Різні вчені по-різному презентують цю систему, об'єднуючи в ній ті чи інші системні компоненти. У посібнику О.Є. Михайлова,

А.В. Горбань, В.В. Міщука особу злочинця висвітлено в трьох підсистемах:

1) соціально-демографічна (стать, вік, освіта, соціальна належність, матеріальне становище, громадянство, психічне здоров'я);

2) соціально-рольова (функціональна), до якої належить сукупність видів діяльності осіб у системі суспільних відносин як громадянина, члена трудового колективу, сім'янина тощо;

3) морально-психологічна, яка відображає ставлення особистості до соціальних цінностей і виконуваних соціальних функцій. Особа характеризується громадянською психологією (ставлення до суспільства, держави, ідеологічний і політичний світогляд тощо), що виявляється в цивільній діяльності; трудовою психологією (ставлення до праці), що виявляється в професійній діяльності; побутовою психологією (ставлення до родини, дозвілля) й відповідною поведінкою; правовою психологією (ставлення до закону, правопорядку, правоохоронних органів) і адекватними їй вчинками та, нарешті, психологією "Я" (самооцінки, "самосвідомості") [7, с. 100].

А.П. Закалюком пропонується структура особи злочинця, що складається з дев'яти блоків (груп) ознак, у тому числі:

а) три відображають соціальну характеристику особи злочинця (її особистість): ознаки формування, соціалізації особи (освіта, рід діяльності, звички, риси, набуті в сім'ї, характер занять у вільний час та ін.); ознаки соціального статусу й соціальних ролей (соціальне становище, належність до соціальних груп та ін.); безпосередні ознаки спрямованості особистості (потреби, інтереси, соціальні цінності);

б) п'ять – біосоціальні, що включають: демографічні ознаки, які мають соціальне й психологічне значення (стать, вік), психофізіологічні особливості (реакції, адаптації, моторики, тип темпераменту та ін.); показники фізичного стану здоров'я (загальний стан, фізичні вади, хронічні захворювання тощо); показники психічного стану здоров'я (патологія, що виключає осудність, аномалії, в межах осудності та ін.); індивідуальні психологічні риси (риса характеру, в т. ч. негативні, суспільно небезпечні, вольові якості, емоційні риси).

Окремий блок (дев'ятий) містить ознаки, пов'язані зі вчиненням злочину. У більшості це кримінально-правові ознаки самого злочину [2, с. 257–262].

Натомість В.В. Лунєєв зазначає, що роздрібнення структури особи злочинця вносить лише плутанину, а деякі дробові характеристики практично не наповнюються емпіричними даними та обґрунтовуються лише логічними міркуваннями. Тому вчений визначає в якості складових особи злочинця дві інтегровані соціальні характеристики:

1) соціально-демографічну та 2) соціально-психологічну, які, як правило, є в концепціях абсолютної більшості кримінологів [5, с. 622].

У своєму дослідженні особистості злочинця, винного в статевому злочині, М.О. Ларченко обґрунтовано виокремлює соціально-демографічні й кримінально-правові ознаки, соціальні прояви особистості (головним чином, відносин, що мають місце в різних сферах суспільного життя); морально-психологічні якості; психологічні якості; біологічні властивості [4, с. 6].

Враховуючи все вищезазначене ми схильні до думки, що найбільш логічним, з урахуванням наявних емпіричних даних, є виділення таких ознак складової особи злочинця: соціально-демографічних, соціально-рольових, морально-психологічних і кримінально-правових. Емпіричною основою нашого дослідження слугували статистичні показники Державної судової адміністрації України за 2008–2012 рр. та узагальнення судової практики [8].

Одним з основних соціально-демографічних ознак є стать злочинців. Переважна більшість осіб, які вчиняють злочини проти моральності, – чоловіки. Однак необхідно зауважити, що на відміну від інших груп злочинів жіноча частина осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння, що посягають на моральність, є досить значною та складає майже чверть від усієї кількості злочинців. Середній відсотковий показник осіб жіночої статі близько 24%. Традиційно значна їх частина в злочинах проти моральності, що посягають на відносини в сфері статевих стосунків (ст. 301–303 КК України). Великий відсоток жінок пояснюється специфікою цієї підгрупи злочинів проти моральності.

Щодо національності особи злочинця, то згідно з аналізом статистичних даних, 98,5% є громадянами України й лише близько одного відсотка складають громадяни інших держав.

Вік злочинців, які своїми діями посягають на моральність, охоплює досить широкі вікові межі. Найбільша кількість злочинів припадає на осіб молодіжного віку від 18 до 30 років – 52% (18–25 років – 35%, 25–30 років – приблизно 17%). Значна кількість осіб цієї вікової категорії були засуджені за ст. 297, 302 і 304 КК України. Другою за чисельністю є вікова категорія 30–50 років – в середньому 37,5%. Традиційно ця вікова категорія тримає першість за кількістю засуджених за ст. 297 КК України. Крім того, трохи більше 7% – це особи віком 50–65 років. На неповнолітніх припадає невелика частка злочинів – усього лише близько 3%.

Важливим соціальним показником особи злочинця є освітній рівень (освіта). Виходячи зі статистичних показників, більшість

осіб, які вчиняли злочини проти моральності, мали повну загальну середню освіту (11 класів) – майже 41%, базову загальну середню освіту (9 класів) – трохи більше 25% та професійно-технічну освіту – майже 21%. На осіб із базовою й повною вищою освітою припадає лише 8%.

Значну інформацію надають нам соціально-рольові ознаки злочинця. Рід занять осіб, які вчиняють злочини проти моральності, не відрізняється ніякою специфікацією. Більшість із них – майже 73% – ніде не працювали й не навчалися, трохи більше 9% робітники, і майже 5% офіційно безробітні. Крім того, близько 2,7% із числа засуджених були приватними підприємцями; 2,4% – учнями шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій; 2,3% – студентами вищих навчальних закладів; 2,1% – пенсіонерами, в т. ч. інвалідами. Поодинокі випадки засудження за вчинення злочинів проти моральності й інших категорій осіб, зокрема, вчителів та викладачів, військовослужбовців, державних службовців.

Сімейний стан осіб, які вчиняють злочини проти моральності, також має важливе значення для характеристики злочинця й певним чином може пояснювати його мотивацію, індивідуальні риси поведінки тощо. За результатами узагальнення судової практики можна констатувати, що більше 70% – не мали сімей і були неодружені, відповідно близько 30% знаходились у шлюбі. Цікавим є те, що значна кількість осіб, які були засуджені за статтями, що передбачають відповідальність за злочини проти моральності в сфері статевих стосунків (особливо ст. 301 та ст. 303 КК України), відносяться до вищезазначених 30% сімейних.

Кримінально-правові ознаки особи, яка вчиняє злочини проти моральності, також характеризуються рядом характерних особливостей.

Майже 22% злочинів проти моральності вчинювалися у стані алкогольного сп'яніння, що виступає обтяжуючою обставиною (в загальній більшості характерні для діянь, передбачених ст. 297 та 304 КК України).

Кваліфікованою ознакою багатьох суспільно небезпечних діянь, які посягають на моральність, є вчинення цих діянь за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 297, ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст. 301 КК України) та організованою групою (ч. 2 ст. 302, ч. 3 ст. 303 КК України). Досить велика частка цієї категорії злочинів вчинюються в групі – майже 37% (очевидно, що більшість цих злочинів, враховуючи реальну можливість вчинення злочину, відбуваються за попередньою змовою), з них у складі організованої групи трохи менше 7%. Згідно з даними статистики, вчинення злочинів проти моральності в складі злочинної організації є не типовим

для цієї категорії, частка їх складає близько 0,06%, що свідчить про рідкісні поодинокі випадки.

Однак, враховуючи особливий інтерес організованої злочинності в злочинах проти моральності у сфері статевих стосунків (одним з видів організованої злочинної діяльності є порнобізнес і кримінальний бізнес, заснований на експлуатації проституції), вищезазначений факт скоріш говорить про низьку результативність підрозділів боротьби з організованою злочинністю в цій сфері та дає уявлення про високий рівень латентності вчинення цієї категорії суспільно небезпечних діянь у складі злочинних організацій.

Необхідно зауважити, що в умовах недостатньо ефективної боротьби з такими соціальними відхиленнями, як проституція та порнографія, останні у змозі, взаємодіючи з іншими факторами, зумовити появу злочинності, яка паразитує на цих соціальних пороках і характеризується більш обтяжливими характеристиками цього явища, наростанням у ньому організованості й професіоналізму. Під впливом організованої злочинності відбувається поглиблення соціальних відхилень у суспільстві: іде активне втягнення населення в заняття проституцією, широко рекламується відповідні послуги тощо [9, с. 142].

Серед злочинців досліджуваної групи суспільно небезпечних діянь 12,1% судилися й раніше, однак судимість була або погашена, або знята, 4,4% судилися, але визнані такими, що не мають судимості, менше одного відсотка (0,8%) раніше вчинили злочин, але були звільнені від кримінальної відповідальності. Сума зазначених показників визначає кримінологічний рецидив, який у цьому випадку дорівнює 17,3%.

Кримінально-правовий рецидив характеризується кількістю засуджених, які мають незняту й непогашену судимість, їхній відсоток у загальній сукупності засуджених складає 18,4%. З них мали одну судимість 66,1%, дві – 18,2%, три й більше – 15,7%.

Найглибшу підсистему особистості злочинця становлять морально-психологічні властивості: психології правової, трудової, сімейно-побутової, міжособистісної, самооцінки ("самосвідомість"). Дефекти правової психології виражаються в злочинній поведінці та ставленні до вчиненого, до правових цінностей – закону, правозастосування та ін. Криміногенно-деформовані моральність і психологія особистості формує потреби, інтереси та, нарешті, мотивацію, що й породжують злочинну поведінку [7, с. 104].

Через специфіку об'єкта посягання важко окреслити єдиний морально-психологічний портрет особи, яка вчиняє злочини проти моральності.

Однак однозначно можна стверджувати, що загальним для злочинців, які вчиняють вищезазначені суспільно-небезпечні діяння, є зневага й цинічне ставлення до норм суспільної моралі, а також переважна наявність корисливого мотиву. Злочини проти моральності можуть вчинятись також з хуліганських, сексуальних мотивів, або мотивів національної, расової, релігійної ненависті чи ворожнечі.

Для морально-психологічних ознак злочинців, які вчиняють злочини проти моральності, характерне зневажливе ставлення до таких людських цінностей, як нормальний фізіологічний і моральний розвиток дитини й загальноприйняті правила поведінки. Цим особам притаманні такі якості, як агресивність, жорстокість, цинізм, культ насильства. Моральні якості, ідеали сім'ї у таких осіб або занижені, або взагалі не присутні.

IV. Висновки

Особа злочинця виступає центральною категорією кримінологічної науки та є невід'ємною частиною її предмету.

Проаналізувавши соціально-демографічні, соціально-правові, кримінально-правові й морально-психологічні ознаки, ми можемо встановити загальний кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочини проти моральності.

Узагальнюючи, особа, яка вчиняє злочини проти моральності, – це чоловік, громадянин України молодіжного або більш старшого віку з повною загальною середньою чи базовою загальною середньою освітою, неодружений.

Зазвичай така людина ніде не працює і не навчається, є офіційно безробітною або ж працює на робітничій спеціальності. Досить часто він є прихильним до алкогольних напоїв, після вживання яких і вчиняє суспільно небезпечні діяння, хоча в більшості випадків має тверезий умисел на вчинення останніх.

Характерним для нього є вчинення злочинів проти моральності в "колі односторонців" (вони, як і він сам, вже могли мати досвід вчинення подібних посягань на моральність), які зазвичай попередньо змовляються на вчинення злочину. Інколи така змова набуває більш серйозного ступеня співучасті.

Особу, яка вчиняє злочини проти моральності, не терзають докори сумління, він зневажливо ставиться до загальноновизнаних людських цінностей і норм суспільної моралі з переважанням в його діях корисливого мотиву.

Враховуючи все вищезазначене можна констатувати, що подібний аналіз особи злочинця є необхідною умовою побудови й формування системи заходів індивідуального та спеціально-кримінологічного запобігання злочинам (у цьому випадку злочинам проти моральності).

Список використаної літератури

1. Аналітичний огляд наукових статей з проблем вивчення особи злочинця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.criminology.org.ua/newsite/index.php?option=com_content&view=article&id=120:2011-01-24-12-06-23&catid=51:2011-01-24-10-07-47&Itemid=229.
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
3. Кримінологія : учеб. пособ. для студентов вузов, обучающихся по специальности "Юриспруденция" / [А.В. Симоненко и др.] ; под ред. С.М. Иншакова, А.В. Симоненко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНАА: Закон и право, 2010. – 215 с.
4. Ларченко М.О. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, винного у статевому злочині : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.О. Ларченко. – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2009 – 21 с.
5. Лунеев В.В. Курс мировой и российской криминалогии: ученик : В. 2 т. – Т. 1. Общая часть / В.В. Лунеев. – М. : Издательство Юрайт, 2011. – 1003 с.
6. Маханьков Д.Г. Особистість злочинця як ключове поняття кримінології / Д.Г. Маханьков // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 357–361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09mdgkpk.pdf>.
7. Михайлов О.Є. Кримінологія : навч. посіб. / О.Є. Михайлов, А.В. Горбань, В.В. Міщук. – К. : Знання, 2012. – 565 с.
8. Статистичні дані Державної судової адміністрації України (ф. 7) за 2008–2012 рр.
9. Шалагин А.Е. Преступления против общественной нравственности: уголовно-правовой и криминалогический анализ : монография / А.Е. Шалагин. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 256 с.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2013.

Кулик С.Г. Криминологическая характеристика лица, совершающего преступления против нравственности

Рассмотрены криминологически значимые черты лица, совершающего преступления против нравственности. Проанализированы ее социально-демографические, социально-ролевые, уголовно-правовые и морально-психологические признаки. Установлен общий криминологический портрет лица, совершающего преступления против нравственности.

Ключевые слова: криминологическая характеристика, личность преступника, преступления против нравственности, криминологически значимые признаки.

Kulik S. Criminological characteristics of person who commit crimes against morality

In considering the determination process and causing crime and its manifestations are constantly marked active, we can say leading, role in these processes, a person of his consciousness, attitudes toward social phenomena, relations, including regulated by morality and law. Stressed that the immediate cause of crime and crime in general exist at the individual level is negative antisocial traits consciousness and psychology of the individual, and the general social level — social consciousness, especially its socio-psychological component. That explains the interests and needs of Criminology identify these negative features and properties of consciousness and its carrier-person typological features of the person who committed the crime, in other words — the offender.

The article reviews the criminological important features of a person who commits an offense against morality. Analyzed its socio-demographic, socio-legal, penal and moral and psychological symptoms. The general criminological portrait of a person who commits an offense against morality.

The findings by using statistical measures of the State Judicial Administration of Ukraine and generalization of judicial practice, states that the offender is the central category of criminological science and is an integral part of its subject. After analyzing the socio-demographic, socio-legal, penal and moral and psychological features common set criminological portrait of a person who commits an offense against morality.

Found that common for offenders who commit the aforementioned socially dangerous act is a cynical attitude and disregard for the norms of public morality, and the overwhelming presence of selfish motive.

For moral and psychological characteristics of offenders who commit crimes against morality, characterized by contempt for human values such as normal saline and moral development of the child and the generally accepted rules of behavior. These persons inherent qualities such as aggressiveness, cruelty, cynicism, the cult of violence

Thus, the analysis of offender is a prerequisite building and formation of individual measures and specially-criminological crime prevention.

Key words: criminological characteristics, offender, crimes against morality, criminological evidences.